

PRZYSTOSOWANIE KOLEKCJI FITOGEOGRAFICZNYCH W OGRODZIE BOTANICZNYM UAM W POZNANIU DLA POTRZEB OGÓLNOSPOŁECZNEJ EDUKACJI PRZYRODNICZEJ

The adaptation of phytogeographical collections in Botanical Garden of the Adam Mickiewicz University in Poznań for purposes of common public nature education

Jolanta JAŃCZYK-WĘGLARSKA, Karol WĘGLARSKI

*Ogród Botaniczny Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ul. Dąbrowskiego 165, 60-594 Poznań*

Od wielu lat szlak przyrodniczych wędrowek uczniów, studentów i innych zwiedzających, wykazujących wyraźnie ukierunkowane zainteresowania florystyczne, rozpoczyna się w alejach ogrodu botanicznego. Do tych wycieczek przykładą się szczególną wagę (Zakrzewski, Zyśk 1992, Stawiński 2000), bowiem trudno wyobrazić sobie nauczanie systematyki, morfologii czy geografii roślin wyłącznie na podstawie materiałów graficznych i zielnikowych, bez kontaktu z żywymi roślinami, nawet jeśli nie jest możliwe prezentowanie ich w naturalnym środowisku.

Jednym z najważniejszych zadań ogrodów botanicznych, oprócz tradycyjnej funkcji naukowej i dydaktycznej, jest wprowadzanie i rozbudowywanie oferty szeroko rozumianej edukacji ogólnospołecznej, która oprócz bogactwa kolekcji, wyróżnia te instytucje od tradycyjnych parków czy zieleńców miejskich (Hepper 1987). Realizacja tego zadania wymaga jednak dobrze przemyślanych inwestycji, które pozwolą na utworzenie wielokierunkowego systemu informacyjno-edukacyjnego, w oparciu o różnorodne formy popularyzatorskie i atrakcyjnie wytyczone szlaki (Honig 2000, Stawiński l.c.).

W działalności ogrodów botanicznych na świecie bardzo mocno podkreślana jest potrzeba wprowadzania aspektów geobotanicznych w doborze gatunków do ekspozycji (Hepper 1987, Honig 2000). Ważne jest, by ogrody przestrzegane były nie tylko jako miejsce uprawy i aklimatyzacji poszczególnych gatunków roślin – egzotycznych elementów naszych parków i kolekcji dendrologicznych, posiadają-

cych jedynie konkretne wartości dekoracyjne lub użytkowe (Honig 2000). Warto przypominać, że dają one szansę „wędrowki przez zieleni wszystkich kontynentów”, a prezentowane tam gatunki są istotnymi elementami szaty roślinnej obcych geograficznie obszarów Ziemi, gdzie występują w ścisłych powiązaniach tworząc formacje roślinne.

W niniejszym opracowaniu przedstawiono propozycje wykorzystania ekspozycji Działu Geografii Roślin do ścieżek dydaktycznych, omawiających wybrane formacje roślinne strefy klimatu umiarkowanego Europy, Azji i Ameryki Północnej.

Przystosowanie kolekcji fitogeograficznych do celów edukacyjnych, podobnie jak tworzenie scenariuszy innych zajęć terenowych (Chmiel, Kasprowicz 1999), polega na wytypowaniu reprezentatywnych grup gatunków, ilustrujących różnorodność zagadnień geobotanicznych. Podstawową zasadą jaką przyjęto przy wytyczaniu dydaktycznych ścieżek fitogeograficznych w ogrodzie botanicznym jest wychodzenie od istniejących kolekcji i na bazie posiadanego zestawu gatunków konstruowanie merytorycznie możliwych do zrealizowania scenariuszy. Oczywiście zaletą takiego podejścia jest pełne wykorzystanie istniejących założeń roślinnych, sprawdzonych w danych warunkowaniach fizjograficznych. Nawet jeżeli poszczególne formacje ilustrowane są niekiedy nielicznymi tylko przykładami, to ukierunkowany dobór taksonów wprowadzanych do kolekcji pozwala w perspektywie na szerokie możliwości ich rozbudowania. Powiązania fitogeograficzne poszczególnych elementów ścież-

ki analizowane są na podstawie danych, zawartych w regionalnych opracowaniach florystycznych i fitosocjologicznych oraz w czasopiśmie geobotanicznych.

Przy rozszerzaniu składu gatunkowego kolekcji dużą wagę przykładają się do reprezentatywności wszystkich form życiowych obecnych w danej formacji roślinnej. W związku z tym na kwaterach oprócz drzew i krzewów, wprowadzane są charakterystyczne gatunki runa. Roślinność zielna grupowana jest zazwyczaj na wydzielonej przestrzeni w pobliżu szlaków, co ułatwia zabiegi pielęgnacyjne, a zarazem pozwala na ograniczenie niekontrolowanej penetracji publiczności w głąb ekspozycji. Swobodny dostęp do kolekcji jest jednak bardzo istotnym walorem zwiedzania. W związku z tym w obrębie kwater wytycza się system rozbudowanych, atrakcyjnie skonfigurowanych ścieżek, pozwalających dotrzeć do interesujących taksonów nawet w najbardziej odległych zakamarkach Ogrodu.

Scenariusz ścieżki nie narzuca zwiedzającemu konieczności poznawania roślin według ściśle określonej trasy i kolejności. Poszczególne elementy zaznaczone są etykietami określonej

barwy, dzięki czemu dobór treści może być dowolnie modyfikowany, np. wzbogacany poprzez wprowadzanie aspektów taksonomicznych, chorologicznych, geograficzno-historycznych, biologicznych czy biocenotycznych. Zaletą takiego scenariusza jest również nieograniczona możliwość uzupełniania i wymiany wybranych elementów ścieżki.

Od roku 2000 w Ogrodzie Botanicznym UAM w Poznaniu opracowywane są i realizowane w terenie tematyczne ścieżki dydaktyczne, których głównym zadaniem jest wzbogacenie walorów poznawczych kolekcji poprzez ukazanie powiązań fitogeograficznych gatunków tam eksponowanych.

Najważniejszym, bo ogólnie dostępnym, elementem systemu edukacyjno-informacyjnego są atrakcyjnie wkomponowane w zieleń, pogłądowe tablice (fot. 1). W Dziale Geografii Roślin umieszczono trzy tablice, omawiające zagadnienia ogólne, tj. charakterystykę klimatu metodą diagramu Gaussen-Waltera oraz strefowe rozmieszczenie roślinności na kontynentach Eurazji i Ameryki Północnej. Ponadto, każdy szlak eksponujący daną formację rozpoczyna się tablicą informacyjną, zawierającą krótką

Fot. 1. Ścieżka edukacyjna w Dziale Geografii Roślin – tablica objaśniająca

Fig. 1. The educational trail in Plant Geography Division – interpretative sign for visitors.

charakterystykę elementów środowiska przyrodniczego i mapę rozmieszczenia. W tekście umieszczonym na tablicach podawane są nazwy najważniejszych elementów składu gatunkowego formacji, fotografie ilustrujące jej fizjonomię oraz opisane specyficzne przystosowania roślin.

Poniżej przedstawiono listę gatunków roślin, proponowanych do obserwacji, w ramach zwiedzania wybranych ścieżek edukacyjnych. (Przegląd formacji roślinnych podano za: Podbielkowski 1995. Nazwy roślin zgodnie z *Index Kewensis* 1997)¹.

Formacje roślinne Ameryki Północnej

Lasy pacyficzne

Drzewostan: *Acer macrophyllum*, *Pseudotsuga menziesii*, *Thuja plicata*, *Tsuga heterophylla*.

Lasy dębowo-orzesznikowe

Drzewostan: *Carya cordiformis*, *C. ovata*, *Juglans cinerea*, *Quercus imbricata*, *Q. rubra*, *Q. velutina*. Podszyt: *Hamamelis virginiana*. Runo: *Desmodium canadense*.

Łęgi wiązowo-klonowe

Drzewostan: *Acer saccharinum*, *Aesculus glabra*, *Carpinus caroliniana*, *Celtis occidentalis*, *Fraxinus americana*, *F. quadrangulata*, *Juglans nigra*, *Liquidambar styraciflua*, *Prunus virginiana*, *Quercus imbricata*, *Q. palustris*, *Tilia americana*. Podszyt: *Lindera benzoin*, *Parthenocissus quinquefolia*, *Vitis riparia*. Runo: *Calla palustris*, *Equisetum scirpoides*, *Eryngium yuccaefolium*, *Ludwigia palustris*, *Lysichitum americanum*, *Osmunda regalis*, *Peltiphyllum peltatum*, *Pontederia coerulesa*, *Saururus cernuus*.

Preria

Krzewy: *Corylus americana*, *Shepherdia argentea*;

Runo: *Andropogon gerardii*, *A. scoparius*, *Artemisia ludoviciana*, *Aster ericoides*, *Bouteloua curtipendula*, *Echinacea purpurea*, *Helianthus grosseratus*, *Liatris pycnostachya*, *L. scariosa*, *Parthenium integrifolium*, *Solidago rigida*.

Tajga kanadyjska

Drzewostan: *Abies balsamea*, *Larix laricina*, *Picea glauca*, *Pinus banksiana*.

Formacje roślinne Eurazji

Submediterrański las mezofilny z *Quercus frainetto*

Drzewostan: *Acer monspessulanum*, *A. opalus*, *A. campestre*, *Fraxinus ornus*, *Quercus frainetto*, *Sorbus torminalis*. Podszyt: *Cotinus coggygria*, *Lonicera implexa*, *Rosa sempervirens*. Runo: *Buglossoides purpureo-caeruleum*, *Clematis flammula*, *Luzula forsteri*, *Rubia peregrina*, *Silene viridiflora*, *Stachys officinalis*, *Teucrium chamaedrys*, *Vinca major*.

Wschodnioazjatyckie lasy wielkolistne

Drzewostan: *Acer carpinifolium*, *A. cissifolium*, *A. crataegifolium*, *A. ginnala*, *A. japonicum*, *A. mono*, *A. rufinerve*, *Cercidiphyllum japonicum*, *Cornus controversa*, *Fagus crenata*, *Magnolia kobus*, *Malus sieboldii*, *Phellodendron amurense*, *Sophora japonica*, *Ulmus japonica*, *Zelkova serrata*. Podszyt: *Actinidia kolomikta*, *Callicarpa japonica*, *Euonymus fortunei*, *Hamamelis japonica*, *Lespedeza bicolor*, *Parthenocissus tricuspidata*, *Sasa palmata*, *Schisandra chinensis*. Runo: *Astilbe chinensis*, *Athyrium nipponicum* var. *pictum*, *Hosta* spp., *Ligularia przewalskii*, *Lysimachia clethroides*, *Pennisetum alopecuroides*, *Pleioblastus simoni*, *Rodgersia aesculifolia*, *Sasa pygmaea*, *Spodiopogon sibiricus*, *Veronica sibirica*.

Tajga syberyjska

Drzewostan: *Abies sibirica*, *Betula ermanii*, *Larix gmelinii*, *Larix sibirica*, *Picea obovata*, *Pinus cembra* var. *sibirica*. Podszyt: *Cara-gana arborescens*, *Potentilla fruticosa*.

Prezentowane opracowanie zapoznaje tylko fragmentarycznie z ofertą edukacyjną proponowaną przez Ogród Botaniczny UAM w Poznaniu.

Dużym urozmaiceniem materiałów edukacyjnych może być rozpoczęty niedawno cykl prac licencjackich i magisterskich, których celem jest przygotowanie nowych aspektów tematycznych ścieżek dydaktycznych dla różnych grup wiekowych odbiorców. Aktualnie opracowywane są przez studentów ścieżki w zakresie zarządzania zasobami roślin łąkowych zagrożonych wymarciem z wykorzystaniem uprawy *ex situ* oraz na temat ekologicznych grup roślin na przykładzie kolekcji OB UAM.

¹ Ze względu na ograniczoną objętość publikacji, zrezygnowano z zamieszczania polskich nazw roślin.

SUMMARY

An attempt to enrich the education value of collections through exhibition of geobotanical species relations was started in the Poznań Botanical Garden in 2000. There were prepared educational trails in the plant geography division. The routes through botanical collections are illustrating the composition of plant species in different geobotanical areas.

LITERATURA

Chmiel J., Kasprowicz M., 1999. Flora i roślinność Środkowej Wielkopolski. Przewodnik do ćwiczeń terenowych. Biblioteka Pomocy Dydaktycznych, Nr 1. Bogucki Wyd. Nauk. S.C., Poznań. s. 137.

Hepper N. (Ed.), 1987. Kew: Gardens for Science & Pleasure. Her Majesty's Stationery Office, London. pp. 194.

Honig M., 2000. Making your garden come alive. Environmental Interpretation in Botanical Gardens. Southern African Botanical Diversity Network Report No. 9. SABONET, Pretoria. pp. 91.

Index Kewensis ver. 2.0 on CD-ROM 1997. Oxford University Press.

Podbielkowski Z., 1995. Fitogeografia części świata. T. 1-2. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, pp. 235, 400.

Stawiński W. (red.), 2000. Dydaktyka biologii i ochrony środowiska. Wyd. Nauk. PWN, Warszawa, Poznań. s. 545.

Zakrzewski M., Zyśk A., 1992. Prace na terenie ogrodów botanicznych i zoologicznych. W: Stawiński W. (red.). Jak samodzielnie poznawać przyrodę. Warszawa, WSiP, s. 179-199.